

Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları

Filiz TUTAR

Yrd. Doç. Dr., Niğde Üniversitesi, İİBF
İktisat Bölümü
filiztutar@nigde.edu.tr

Mehmet DEMİRAL

Arş. Grv., Niğde Üniversitesi, İİBF
İktisat Bölümü
mdemiral@nigde.edu.tr

I. Giriş

Bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları, ülkeden ülkeye şiddeti değişse de, tüm ülkelerin yapısında görülmektedir. Çoğu ülke dengeli bir kalkınmayı sağlayamamış ve bölgesel dengesizliklerin ortaya çıkardığı sosyo-ekonomik sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Ülkeler bu bölgesel dengesizlikleri gidemek ve sürdürülebilir dengeli bir kalkınma süreci yakalayabilmek için günümüzde yeni arayışlar içerisine girmişlerdir.

Bölgesel kalkınma, geçmişte olduğu gibi, merkezi yönetimle hükümetin müdahalesine dayanan tavandan-tabana bir yaklaşım yerine; yerel, bölgesel, ulusal ve hatta uluslararası aktörlerin katılımıyla gerçekleşebilecek bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun için bölgesel kalkınma ajansları¹ (BKA)'nın kurulması öngörülmüş ve 1930'lu yıllarda dünyada ilk uygulamalarına rastlanmıştır. BKA'lar, kalkınmada aracı ve sürükleyici bir örgütlenmedir. Başta Avrupa Birliği (AB) ülkeleri olmak üzere bir çok ülkede uygulama örnekleri bulunan BKA'ların, çeşitli yöntemlerle geri kalmış bölgelerin kalkınmasını sağlamaya çalıştıkları görülmektedir.

Türkiye'de de bölgesel dengesizlikler uzun yıllardır kalkınma politikalarında belirleyici olmuştur. Diğer bölgelere oranla; milli gelirden aldıkları pay, istihdam oranı, eğitim düzeyi, sağlık harcamaları gibi birçok ekonomik ve sosyal göstergeler bakımından daha ileri bir gelişmişlik düzeyine sahip olan batı bölgeleri², 2001 yılı gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH)'nin yaklaşık yüzde 85'lik bir kısmını almaktadır (TÜİK, 2007). Doğu bölgelerinin³ ise, kişi başına düşen GSYİH gibi temel parametreler bakımından ülke ortalamasının çok altında değerlere sahip olmasının yanında, nispeten gelişmiş bölgelerinin de kendi içinde kentsel ve yöresel gelişmişlik farklılıklarının çok açık bir şekilde görüldüğü⁴ Türkiye'de, planlı kalkınmaya geçildikten sonra, geri kalmış bölgelerin kalkındırılması için yüksek bedelli projeler

¹ Literatürde, ekonomik kalkınma ajansı (EKA), iktisadi kalkınma ajansı (İKA), kalkınma ajansı (KA), bölgesel iktisadi ajanslar (BİA) gibi değişik isimlerle tanımlanabilen bu kurumlardan hepsi, kavram kargaşasından kaçınmak amacıyla 'bölgesel kalkınma ajansı' olarak nitelendirilmekte ve makalenin bundan sonraki bölümlerinde BKA kısaltmasıyla ifade edilmektedir.

² Batı Karadeniz, Orta Anadolu, Akdeniz, Batı Anadolu, Marmara ve Ege Bölgeleri.

³ Doğu Karadeniz, Güneydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Kuzeydoğu Anadolu Bölgeleri.

⁴ 2001 yılında, kişi başına düşen GSYİH Doğu Marmara'da 3959 YTL, Batı Marmara'da 2907 YTL ve İstanbul'da ise 3711 YTL olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2007).

hazırlanmıştır. Şimdilerde ise Türkiye'de, AB'ye uyumun bir parçası olarak, kuruluş çalışmalarını başlatan ve 5449 sayılı kanunla⁵ kurulan BKA'lann; bölgesel potansiyel ve dinamiklerin harekete geçirilmesi, büyümenin etkilerinin tabana yayılması, gelir dağılımının düzelmesi ve bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi açısından oldukça önemli bir rol üstleneceği düşünülmektedir.

Kalkınma dinamiklerini yerel aktörlere bırakan BKA'lann tüm yönleriyle ele alındığı bu makalede, önce dünyada bölgesel dengesizliklerin sebep ve çeşitlerine kısaca değinilmekte ve uygulanan bölgesel kalkınma politikalarındaki değişim süreci tartışılmaktadır. Dünyada BKA'lann, kuruluş aşamalarının ve ekonomik öneminin ele alındığı sonraki bölümlerde ayrıca Türkiye'yi kurduğu danışmanlık ilişkileri nedeniyle yakından ilgilendiren European Association of Development Agencies-Avrupa Kalkınma Ajansları Birliği (EURADA)'nden kısaca bahsedilmektedir. BKA'lann AB içindeki yeri, bölgesel kalkınmaya etkileri ile Türkiye'de bölgesel dengesizliklerin boyutu ve uygulanan politikaların da ele alındığı kısımlarla devam eden bu çalışma, Türkiye'de BKA'lann kuruluş süreci, muhtemel getirileri ve götürüleri ile BKA'ları kuracak olan kanunun eksikliklerinin eleştirel bakış açısıyla ortaya konulduğu son bölümle tamamlanmaktadır.

2. BKA ve Bölgesel Dengesizliklerle Mücadele

1960'lı yıllarda standartlaşmış teşvik sisteminin esas alındığı devlet destekli Keynesyen bölgesel politikaların, dünyada bir çok az gelişmiş bölgede istihdam ve geliri arttırmaya yardımcı olsa da, gelişmiş bölgelere kıyasla verimliliği arttırmakta etkili olamadığı görülmektedir. Bu durumdan hareketle bölgesel kalkınma politikalarının bir değişim sürecine girdiği görülmüştür. 1970'li yıllarda ortaya çıkan petrol krizi ile başlayan ve bölgesel kalkınma politikalarının daha da önem kazandığı bu değişim süreciyle birlikte, 1980'li yılların sonlarına doğru geleneksel tavandan tabana (merkezden bölgeye) tümdengelimci politikaların yerini, tabandan tavana (bölgeden merkeze) tümevarımcı politikaların aldığı görülmektedir. Bölgesel kalkınma politikalarının belirtilen şekilde yönetilmesi, bu politikaların daha organize bir şekilde sürdürülebilirliğini sağlayacak, bölgenin ihracatına ve doğrudan dış yatırım çekme potansiyeline olumlu etkileri olabilecek BKA gibi yerel kurumların önemini artırmıştır (Uğuş, 2006: 4). BKA'lar, başka birçok amacı yanında temel olarak, bölgelerarası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak amacı ile kurulmuşlardır. Bunun için öncelikle dünyada bölgesel dengesizliklerin ortaya çıkışını ve türlerini anlamak gerekmektedir.

2.1. Bölgesel Dengesizliklerin Ortaya Çıkışı

Bölgesel dengesizlik, aynı ülkenin farklı yerlerinde görülen her türlü eşitsizlik olarak tanımlanmaktadır. Çeşitli ülkeler arasında gelişme farklılıklarının olduğu gibi, bir ülkenin bölgeleri arasında da coğrafi, iktisadi, sosyal ve kültürel bakımlardan da farklılıklar olabilir. Bölgelerarası dengesizlikler gelişmiş ülkelerde giderek azalırken, gelişmekte olan ülkelerde artmaktadır (Gündüz, 2006: 15).

Bir bölgenin gelişmemiş ya da gelişmiş olduğunu ve bölgesel dengesizlikleri, aşağıdaki şekilde bazı eşitsizlikler kapsamında sıralamak olanaklıdır.

⁵ Bkz. Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 08.02.2006, s. 26074.

i) Ekonomik fırsat eşitsizliği, farklı bölgelerdeki kişilerin, farklı miktar ve nitelikte ekonomik fırsatlara sahip olmasından kaynaklanan eşitsizliktir. Bir bölgede yaşayanların diğer bölgelerdekilerden, iş bulma, çalışma koşulları, elde ettiği reel ücret, çalıştığı sektördeki ekonomik hakları gibi birçok bakımdan farklı imkan ve olanaklara sahip olmasıdır.

ii) Sosyal fırsat eşitsizliği, doğrudan ekonomik fırsat eşitsizliğinden kaynaklanmaktadır. Farklı bölgelerde yaşayan kimselerin, kültürel faaliyetlerden, eğitim ve sağlık hizmetlerinden, ulaşım ve seyahat olanaklarından aynı derece yararlanamamalarını ifade etmektedir (Dinler, 2005: 97).

iii) Siyasi fırsat eşitsizliği, günümüz dünyasında oldukça azalmış durumdadır. Bununla birlikte uygulamada, ekonomik olarak geri kalmış bazı ülkelerin belirli bölgelerinin, siyasi oluşumlara yeterince katılmadıkları ve ülke yönetimlerinde etkin olamadıkları görülmektedir. Bu bir süreçtir, nedenleri yine büyük ölçüde ekonomik fırsat eşitsizliğinden kaynaklanmaktadır.

iv) Kültürel fırsat eşitsizliği, bazı bölgelerin kültür, turizm, ticaret ve eğitim-öğretim merkezlerine ve sanayisi gelişmiş bölgelere yakın olması; ulaşım yönünden etkin olması, siyasi bir merkez ya da buralara yakın olması ve sanatsal etkinliklerin yapıldığı kentleri içinde bulundurması gibi birçok nedenlerle, diğer bölgelere göre bir gelişmişlik göstermesinden kaynaklanmaktadır. Gündüz (2006: 15)'e göre bu tür dengesizlikler eğitim düzeyine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

v) Coğrafi fırsat eşitsizliği ise, doğal kaynakların ve fiziki koşulların doğrudan sonucu olan dengesizliklerdir (Gündüz, 2006: 15). İklim, ulaşım imkanları, yeryüzü şekilleri, bitki örtüsü vb. bakımdan yaşamaya ve çalışmaya uygun bölgelerin, bu yönlerden dezavantajlı olan bölgelere göre sosyo-ekonomik olarak çabuk gelişme göstermesinden kaynaklanmaktadır (Dinler, 2005: 97).

Günümüzün gelişmiş toplumlarında, genel büyüme oranı ve ortalama gelir düzeyi kalkınmışlığın tek göstergesi olarak görülmemektedir. Bu gelirin nasıl bir yapıda olduğu, hangi kesimlerin katkısıyla üretildiği, kesimler arasında ve mekanda nasıl dağıldığı da gelişmişlik göstergeleri arasında görülmektedir. Dengeli bir gelir dağılımını dikkate almayan politikalar, sadece sosyal adaletten uzaklaşmış olmamakta, aynı zamanda istikrar ve sürdürülebilir bir gelişme performansını sağlama sürecinde de başarısız olmaktadır (TBMM, 2005).

2.2. Bölgesel Kalkınmada Yerelliğin Önemi

Az gelişmiş bölgelerde ekonomik yapının tarıma dayalı olması, sermayenin kıt, nüfus artış hızının yüksek olması ve dışarıya sürekli göç verilmesi (Gündüz, 2006: 154-155) gibi nedenler, bu tür bölgelere sahip olan ülkeler için bölgesel kalkınmanın önemini bir kez daha ortaya çıkarmıştır.

Günümüzde ekonomik kalkınma, yerel iş imkanları ortaya çıkararak istihdam yaratmak, yöre halkını üretime yöneltmek, yerel bazda kişi başına düşen milli geliri artırmak gibi yerel bir boyut kazanmıştır (Beer, 1996: 1). Bundan önceki merkezîyetçi, bölgeyi hazine kaynaklı sübvansiyonlarla destekleyen, kamu hizmetlerinin doğrudan bölgeye götürülmesine ve merkezi uygulamalarla istihdam yaratılmasına yönelik politikalar artık terk edilmektedir (Stöhr, 2001: 35). Kalkınma politikası araçlarının değişmesine de neden olan bu dönüşüm, bölgelerin ekonomik kalkınması önündeki

engelleri ve bu engelleri kaldırmak için gerekli olan stratejileri en iyi o bölgede yaşayanların bileceği düşüncesi kapsamında şekillenmiştir. Yeni bölgesel kalkınma anlayışı Şahin (2005: 38)'e göre, çok uluslu şirketleri ve ulus ötesi sermayeyi çekebilmek için o bölgeyi çekim merkezi haline getirebilme düşüncesine dayanmakta iken; Gündüz (2006: 26-27) az gelişmiş bölgelerin sanayileşebilmelerini, yatırımların yapılmasına bağlamaktadır. Yazar'a göre yatırımlar, altyapı ve üstyapı yatırımları olarak ikiye ayrılmaktadır; üstyapı yatırımları, firmaların kar veya fayda sağlamaya yönelik temel donatımlarını, yani üretim faaliyetlerini, altyapı yatırımları ise, üstyapı faaliyetlerinin devam ettirilebilmesi için ön şartları oluşturan doğal, maddi, personel ve kurumsal donatımları kapsamaktadır.

Yeni şekillenen bu bölgesel kalkınma anlayışı, bölgede mevcut olan doğal, ekonomik, kültürel ve teknolojik kaynakların kullanılması yoluyla, yerel fırsatlardan en üst düzeyde yarar sağlamayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, yerel yönetimler, işletmeler, STK'lar, yerel istihdam büroları, sosyal taraflar, eğitim ve öğretim kurumları, yerel politikacılar ve finans çevreleri gibi aktörler bir arada çalışmaktadır. Bu yaklaşım, yerel ve bölgesel gelişme stratejilerinin önemli bir aracı olan 'küme' oluşumunun da çekirdeğini oluşturmaktadır (DPT, 2004: 20).

AB, IMF, Dünya Bankası gibi kurumlar da ülkeler için kalkınma stratejilerinde 'yerellik' ilkesi üzerinde durmaktadır. Nitekim AB tarafından yerel kalkınmanın desteklenmesine yönelik olarak uygulanan programlar, şu şekilde sıralanan temel hedeflerin gerçekleştirilmesini öngörmektedir (ABGS, 2003: 585-586): i) Küçük ölçekli işletmelere altyapı desteği, ii) yerel ekonomik dokunun ayrılmaz bir parçası olan küçük firmaların kurulması ve korunması için yardım, iii) küçük işletmelerde araştırma ve geliştirme (AR-GE) faaliyetlerinin geliştirilmesi ve bu işletmeler arasında işbirliği şebekelerinin kurulmasının teşvik edilmesi, iv) yerel tarihsel mirası içeren yerleşim alanları ve sanayi tesislerinin dönüştürülerek turizm kaynaklarının geliştirilmesi, v) yöreye özgü besinlerin ve el yapımı ürünlerin tanıtımı dahil olmak üzere, yerel tanın ve balıkçılık kaynaklarının geliştirilmesi, vi) yerel istihdam geliştirme inisiyatiflerinin desteklenmesi. Bu yerelleşme anlayışı ülkeleri bölgesel kalkınmada yerel aktörlere, yani BKA'lara yöneltmiştir.

3. BKA'lar ve Ekonomik Önemi

BKA'lar, merkezi hükümetten bağımsız bir idari yapıda, sınırları çizilmiş bir bölgenin sosyo-ekonomik imkanlarını geliştirmek amacıyla dünyada 1930'lu yıllardan itibaren kurulmuşlardır (Avaner, 2005: 243). Birçok yazar tarafından farklı şekillerde ifade edilen BKA'ları genel bir tanım altında toplamak zordur. Bu tanımlardan birine göre BKA'lar, bir ülkenin belli bir coğrafi bölgesi içerisindeki özel ve kamusal tüm şirketler, yerel otoriteler ile STK'lar arasında işbirliği sağlayarak, o bölgenin ekonomik kalkınmasını hedefleyen ve yasal bir hükme dayanarak kurulan yapılardır (Koçberber, 2006: 37). Bir başka tanıma göre ise BKA'lar, bölgenin içsel dinamiklerini harekete geçirmek ve temel amaç olarak KOBİ'leri, teknoloji, bilgi ve kaynak bakımından desteklemek amacıyla kurulmuş aracı kurumlardır (Gutiérrez, 2005: 1). EURADA (www.eurada.org)'ya göre ise BKA'lar, sektörel ve genel kalkınma problemlerini belirleyen, bunların çözümüne yönelik olanakları ve çözümleri saptayan, bu çözümleri geliştiren projeleri destekleyen kurumlardır. Verilen tanımlardan da anlaşıldığı üzere bu kurumlar, üst kurul olarak bilinen düzenleme ve denetleme kurumları benzeri kamu karar gücünü kamu

organlarından alıp özel sektör ve STK'lerden oluşan tüzel kişilere paylaştıran yönetişimci kuruluşlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Hasanoğlu ve Aliyev, 2006: 85; Güventürk, 2006).

Bu tanımlardan yola çıkarak BKA'lar ile ilgili üç ana unsur saptayabiliriz. Bunlar (Koçberber, 2006: 37): i) Kamu gücüne dayanması, ii) ekonomik kalkınmayı hedeflemesi, ve iii) coğrafi bir bölgeyi kapsamıdır. Bu unsurlar BKA'lara dört temel sorumluluk yüklemiştir; hesap verebilirlik (accountability), sürdürülebilirlik (sustainability), yarar sağlayabilirlik (subsidiarity), bütünleşme ve dahil olma (integration and inclusion) (Danson ve Whittam, 1999). Şahin (2005: 141)'e göre, BKA'ların en çok desteklenen yönü, yerel toplulukların yönlendirdiği katılımcı bir kalkınma modelini hayata geçmesidir.

Bölgesel politikaların yetki ve sorumluluğunun dağıtılması (decentralization) sürecinde, BKA'lar tüm bölgesel politika araçlarının koordinasyonunun sağlanması bakımından büyük bir öneme sahip olmaktadır. Bu bağlamda BKA'ların temel işlevleri (Gutiérrez, 2005: 1-2; Özen, 2005: 7-8): i) Yatırımları teşvik etmek için, esnek ve rekabetçi bölgesel politikalar geliştirmek, ii) yenilikçiliği, teknolojik değişimi ve kalkınma araştırması sürecini desteklemek, iii) bilgi bankaları oluşturarak bölgeyi izlemek, iv) altyapı, yol, su ve enerji faaliyetlerini izlemek, v) bilgi temini, yönetim, mali kaynak, altyapı ve üstyapı gibi tüm hizmetleri sağlamak, vi) KOBİ'ler için finansal kaynaklar yaratmak, vii) ulusal ya da uluslararası kredi kuruluşları ve bankalarla işbirliği yapmak, ve viii) yeni buluş ve teknolojinin tanıtılmasını sağlamak olarak sıralanabilir. Bu işlevleri yerine getiren BKA'ların etkilerinin o bölge ile sınırlı kalmayacağı ve ülke genelinde makroekonomik etkilerinin olacağı kesindir. Çünkü bölgesel kalkınma politikaları, topyekün olarak ülkenin kalkınması için kullanılmaktadır.

3.1. Dünyada BKA'lar

Dünyada birçok bölgesel ekonomi için, yüksek işsizlik oranları, sermaye yetersizliği, büyük kentlere göç, geleneksel yerli endüstrilerin azalması, mevcut işletmelerin modern olmaması ve yapılan girişimlerin sermayelerinin birçoğunun çok uluslu şirketlerce sağlanması nedeniyle kazançların bölge dışına çıkması çözüm bekleyen sorunlardan bazılandır. Bu sorunlar, yeni girişimlerin gelişimini, AR-GE çalışma olanaklarını ve sürekli bir büyümeyi engellemektedir. Toplumun girişimci kısmını oluşturan; genç, eğitilmiş ve kalifiye nüfusun sanayi kentlerine göç etmesi, bu engellerin şiddetini daha da artırmaktadır. Bu durumda merkezîyetçi talep-yönlü Keynesyen politikalar terk edilerek yerini arz-yönlü ve politika yapımını yerel aktörlere devreden uygulamalara bırakmıştır. Bu yeni anlayış, merkezi hükümetler ya da AB, BM, IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların merkezi uygulamaları yerine, yerel nitelikli, BKA gibi kurumların kurulmasını öngörmektedir (Danson ve Whittam, 1999).

BKA'lar başta olmak üzere, dünyada yerel ve bölgesel ekonomik kalkınma kuruluşlarının genel faaliyetleri şunlardır (Clower vd., 2004: 2-3; Özen, 2005: 7-8): i) Üzerinde anlaşma sağlanmış bir yerel ekonomik kalkınma stratejisi, bazen de tek bir BKA stratejisi geliştirmek, ii) yerel ekonomi bölgesinde kapsamlı araştırmalar yapmak, iii) bölgede bir kaynak tespiti çalışması yapmak, iv) altyapı ve üstyapı çalışmalarında hükümet kaynaklarının etkin kullanımını sağlayacak programlar hazırlamak için lobi faaliyetleri yapmak, v) hedef bölgelere doğrudan yatırımları ya da burada var olan yatırımların devamlılığını sağlayacak teşvik programları geliştirmek, vi) teknoloji transferi ve yenilikçilik

(inovasyon) programları geliştirmek, vii) istihdam öncelikli işgücü piyasası programları geliştirmek, viii) KOBİ'leri desteklemek ve onlara kaynak yaratmak, ix) kùltür endüstrilerini geliştirmek, x) bölgesel marka yaratma projeleri geliştirmek, xi) hedef bölgede turizm sektörünü geliştirmek, xii) hedef bölgeden satın alımları ve eğitim harcamalarını artırmak, ve xiii) bölgede kurulan STK'ların kalkınma projelerinde aktif rol üstlenmesini sağlamaktır.

Dünyada BKA'lar bölgesel kalkınmanın sağlanması ve dengesizliklerin giderilmesi için ortak projeler hazırlamak ve yerel programları geliştirmek için birleşme sürecine girmişlerdir (ined.org). Türkiye'yi de kurduğu ilişkiler dolayısıyla ilgilendiren dünyadaki BKA birliklerinden en önemlileri şunlardır:

- i) Avrupa Kalkınma Ajansları Birliği-European Association of Development Agencies (EURADA) - 1991
- ii) İngiltere Kentsel Geliştirme Birliği-The British Urban Regeneration Association (BURA) - 1990
- iii) Kanada Ekonomik Kalkınma Birlikleri-The Economic Developers Association of Canada (EDAC) - 1968
- iv) Bölgesel Ekonomik ve İş Geliştirme Programı-Local Economic and Employment Development (LEED) - 1982

3.1.1. Avrupa Kalkınma Ajansları Birliği (EURADA)

Ülkelerde yurtdişındaki yatırımcıları bölgeye çekebilmek için, yabancı BKA'lar ile ilişkiler kuma gereksinimi hissedilmiştir. Bu gereksinimle, 1991 yılında Belçika kanunları altında, kar amacı gütmeyen kurulan ve 20'den fazla Avrupa ülkesinden yaklaşık 150 BKA'nın birleşmesiyle oluşan EURADA'nın temel amaçları (www.eurada.org): i) Üye ülkeler arasında deneyim paylaşımı yapmak, ii) yöresel ve bölgesel alanda en iyi ekonomik kalkınmayı teşvik etmek, iii) BKA'ların tanınmasını ve bu kurumların belirli, kesin bir mekanizma ve merci olduğunun anlaşılmasını sağlamak, iv) ülkelerdeki kalkınma programlarına katılmak ve şirket programlarını desteklemek, v) KOBİ'lerin gelişmelerini ve o bölgenin kalkınma sürecine katkıda bulunmalarını sağlamak, vi) Avrupa Komisyonu ve diğer AB kurumlarıyla teknik işbirliğini kuvvetlendirmek ve ilişkileri daha iyi organize etmek, vii) AB'ye üye olan veya olmayan ülkelerdeki, yeni kurulan BKA'lara yardım etmek, ve viii) bazı ülke BKA'larının sunduğu projeleri inceleyip, değerlendirdikten sonra bunları hem bilgi-teknik hem de finansal açıdan desteklemektir.

EURADA, diğer ülkelerdeki BKA'lar ve BKA birlikleri ile yakın ilişki içindedir. AB, ABD, Kanada ve Avustralya başta olmak üzere tüm dünyadaki BKA'lar bu iletişimi International Network of Economic Developers-Uluslararası Ekonomik Kalkınma İletişim Hattı (INED) vasıtasıyla gerçekleştirmektedir (ined.org).

3.1.2. AB içinde BKA'ların Rolü

AB tarafından hazırlanan ve Avrupa Komisyonu tarafından uygulanan bölgesel kalkınma politikaları yerel yönetimlere, ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi için birçok sorumluluk yüklemektedir. Komisyon ayrıca yapısal fonları aracılığıyla BKA gibi kurumların kuruluşunu desteklemektedir.

BKA'ların diğer bölgesel araçların yönlendirilmesinde de işlevsellik göstermesi noktasında, özellikle en iyi uygulama örneklerinin bulunduğu AB'ye bakıldığında BKA'lara ilişkin şu eğilimler dikkati çekmektedir (DPT, 2006: 9-12): i) BKA'lar kaynak kullanımında, hazırlanan strateji dokümanlarından hareket ettikleri için siyasileşmeyi engelleyerek etkinlik sağlamaktadırlar. Genellikle geniş katılımı hazırlanan ve sürekli revize edilen bölgesel stratejiler, bölgesel verimsizliğe ve içe dönüklüğe düşülmesini engellemektedir. ii) BKA'lar salt ekonomik kurumlar olmaktan uzaklaşarak bölgesel sosyal stratejileri de hazırlamaktadırlar. Örneğin bazı BKA'lar kültür ve spor gibi konularda bölgenin niteliğinin geliştirilmesi için yerel yönetimlerle birlikte işbirliği yaparak strateji geliştirmektedirler. iii) BKA'lar bölgesel gözlemevi işlevi ile farklı ekonomik gelişme olanaklarını farklı kanallardan sağladıkları bilgi akışı ile değerlendirmektedirler. Bölgesel bilgi ağının oluşturulması ve sürdürülmesindeki bu işlev diğer paydaşların motive edilmesinde kullandığı gibi, aynı zamanda söz konusu paydaşların iyi yönetim bağlamında değerlendirilmesini sağlamak ve bu sayede sürdürülebilirlik olanağı artmaktadır. iv) BKA'lar bölgesel strateji dokümanlarını katılımıcılıkla hazırlamanın ötesinde, paydaşların stratejiye katkısını ve bölgesel kalkınmadaki görev bilincini güçlendirmektedir.

Bölgesel kalkınma politikası araçları arasındaki koordinasyonun sağlanmasını BKA'lar yürütmektedir. Diğer bir deyişle BKA'lar, bölgesel kalkınma araçlarının çatışmasını, politika matrisi⁶ hazırlayarak engellemektedirler (DPT, 2006: 12). Bu şekilde işleyen BKA'ların önemli bir yer tuttuğu AB'de, BKA'lar (www.eurada.org): i) AB'ye ilişkin politikaları uygulatır, ii) AB'nin, kredi, ödenek ve sübvansiyonlarını yönetirler, iii) yöresel ve bölgesel kalkınma programlarına tüm ekonomik aktörlerin katılımını özendirirler, iv) ekonomik programların hazırlanmasına ve uygulanmasına uzmanları aracılığıyla yardımcı olurlar, v) programların sonucunu denetleyecek mekanizmayı kurarlar ve böylece AB politikalarının devamlılığını sağlarlar.

3.2. Türkiye'de BKA'lar

Türkiye AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında, en fazla bölgesel dengesizliğe sahip olan ülke olarak karşımıza çıkmaktadır (Koçberber, 2006: 40). Bu gerçekten hareketle, Türkiye'de, bölgesel gelişmenin sağlanması, bölgelerarası gelişmişlik farklarının dengeli bir yapıya kavuşturulması ve bölgesel kalkınmanın hızlandırılması için çeşitli politikalar ve araçlar uygulamaya konulmuştur. Bölgesel dengesizliklerin giderilmesi ve ekonomik kalkınmanın sağlanmasında temel araç olan 'bölgesel kalkınma planları (BKP)'nin yanı sıra; 'yatırım teşvikleri', 'kalkınmada öncelikli yöre (KÖY)', 'organize sanayi bölgeleri' (OSB), 'kurumsal sosyal sorumluluk (KSS)' ve 'kırsal kalkınma projeleri (KKP)' gibi araçlar kullanılmıştır. Bölgesel kalkınma planları, Türkiye'deki genel kalkınma politikası hedef ve stratejileri çerçevesinde, bölgesel dengesizliklerin azaltılması, geri kalmış yörelerde yaşayan nüfusun refah düzeyinin yükseltilmesi, plansız kentleşme nedeniyle oluşan sorunların çözüme kavuşturulması gibi temel sosyo-ekonomik amaçlar doğrultusunda, bölgelerin özellikleri, farklılıkları, gelişmişlik düzeyleri ve temel sorunları ile potansiyellerinin belirlenmesine yönelik olarak hazırlanmaktadır (Sarca, 2001: 166-167; T.B.M.M., 2005).

⁶ Çeşitli politikalar ve bu politikaların amaçları arasında uyumun sağlanması, hangi amaca hangi politikanın hizmet edeceğinin belirlenmesi, ayrıca amaçları ve araçları birbirleriyle çelişen politikaların aynı anda tercihinin önlenmesini sağlayan politika uygulamaları dizisini tarif etmek için kullanılan bir terimdir.

Gelişmiş ülkelerde yıllardır tartışılan bölgesel kalkınma kavramının, ülkemizde VIII. beş yıllık kalkınma planı (2001-2005)'nda ilk kez ayrıntılı olarak ele alındığı, önceki planlarda ise yalnızca belirli bölgelere yönelik, kısıtlı olarak değinildiği görülmektedir. Bu durumu Uğuş (2006: 19-20), Türkiye'nin yakın diyebileceğimiz bir geçmişe kadar ekonomisinin kapalı olması, bölgesel kalkınmaya yönelik araştırmalar için yeterli kaynak tahsisinin yapılmamış olması ve kalkınma planları hazırlanırken bilime değil tecrübeye önem verilmiş olması gibi nedenlere bağlamaktadır.

1999 yılından bu yana Türkiye'nin AB'ye resmi adaylık süreci, bölgesel kalkınma ve yönetim konularına verilen önemi artırmıştır. 26 yeni istatistiki bölge birimleri sınıflandırması'nın (İBBS) tanımlanması ve bu bölgelerin bazılarında yerel aktörlerin de katılımıyla BKA kurma çalışmaları, Türkiye'nin AB bölgesel politikalarına uyum çabalarının bir bölümünü oluşturmaktadır. Tam üyelik müzakereleri sürecinde, ayrıca bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların belirlenmesi ve AB bölgesel istatistik sistemi ile karşılaştırılabilir veritabanı oluşturulması amacıyla ülke genelinde Tablo 1'deki gibi üç düzeyde istatistiki bölge birimleri (İBB) oluşturulmuştur.

Tablo 1: Türkiye'de İktisadi Bölge Birimi Sınıflandırması (İBBS)

İBBS Düzey 1 Bölgeleri*	
TR10: İstanbul	TR41: Bilecik, Bursa, Eskişehir
TR2: Batı Marmara	TR42: Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya
TR3: Ege	TR51: Ankara
TR4: Doğu Marmara	TR61: Antalya, Burdur, Isparta
TR5: Batı Anadolu	TR62: Adana, Mersin
TR6: Akdeniz	TR63: Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TR7: Orta Anadolu	TR71: Aksaray, Kırıkkale, Nevşehir, Niğde
TR8: Batı Karadeniz	TR81: Bartın, Karabük, Zonguldak
TR 9: Doğu Karadeniz	TR52: Karaman, Konya
TRA: Kuzeydoğu Anadolu	TR72: Kayseri Sivas, Yozgat
TRB: Ortadoğu Anadolu	TR82: Çankırı, Kastamonu, Sinop
TRC: Güneydoğu Anadolu	TR83: Amasya, Çorum, Samsun, Tokat
	TR90: Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon
İBBS Düzey 2 Bölgeleri	
TR10: İstanbul	TRA1: Bayburt, Erzincan, Erzurum
TR21: Edirne, Kırklareli, Tekirdağ	TRA2: Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars
TR22: Balıkesir, Çanakkale	TRB1: Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli
TR31: İzmir	TRB2: Bitlis, Hakkari, Muş, Van
TR32: Aydın, Denizli, Muğla	TRC1: Adıyaman, Gaziantep, Kilis
TR33: Afyon, Kütahya, Manisa, Uşak	TRC2: Diyarbakır, Şanlıurfa
	TRC3: Batman, Mardin, Siirt, Şırnak

*İBBS Düzey 3 Bölgeleri 81 ilimizdir.

Kaynak: DİE, 2005: 403

Tablo 1'deki sınıflandırmada BKA'lar merkezleri belirtilmiş olan Düzey 2 kademesinde 26 ayrı bölgede kurulacak birimlerdir.

Bilindiği üzere küreselleşme süreci beraberinde getirdiği yapısal uyum politikaları ile birçok konuda özgün süreçler ve araçlar geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Bu süreçte Türkiye'de AB tarafından bölgesel planlamanın yeni bir anlayışla ele alınması gerektiği ve bunun aracının da BKA'lar olduğu

ifade edilmiştir (Hekimoğlu ve Altındağ, 2006: 24; Stöhr, 2001: 35). Türkiye'de BKA'lar, özellikle yeni yerellik/bölgecilik anlayışı çerçevesinde, devletin üstlendiği kalkınma misyonunun toplumun farklı kesimleri tarafından paylaşılmasını sağlayacaktır. Söz konusu BKA'ların kuruluş şekli, işlevleri ve yapılan itibarıyla farklılıklar göstermesine rağmen ortak paydaları; kalkınma odaklı olmaları, belirli bir coğrafi bölgenin çıkarlarını gözetmeleri ve bu bölgenin içsel potansiyelini harekete geçirmeleridir.

Türkiye'de BKA kavramına yönelik ilk uygulamalar 1990'lı yıllarda başlamıştır. Türkiye'de bu sürecin başlatılmasındaki amaç, yurt içinde beklenen yerelliklerin kendi içsel dinamikleri yanında, AB'ye katılma sürecini hızlandırmaktır (Berber ve Çelepci: 152). Uygulama hataları ve kaynak sıkıntısı ile birçoğu proje aşamasında kalan BKA modelleri uygulamaların en önemlileri GAP-GİDEM (Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezleri), Çukurova (Mersin) Kalkınma Ajansı, ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'nin yapmış olduğu Doğu Anadolu Projesi (DAP) Ekonomik Kalkınma Ajansı önerisidir (Hekimoğlu ve Altındağ, 2006: 25-26; Kayasü vd., 2003: 80).

3.2.1. GAP-GİDEM Projesi

GİDEM'ler GAP bölgesinde entegre kalkınmanın güçlendirilmesi ve sosyo-ekonomik dengesizliklerin azaltılması programı çerçevesinde GAP İdaresi ile United Nations Development Programme-Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) arasında 27 Nisan 1997 tarihli anlaşma (Europa, 2002: 10) ile 15 Eylül 1997 tarihinde Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Şanlıurfa, ve Mardin illerinde hizmete girmişlerdir. GAP idaresi, Türkiye Ticaret Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Türkiye Kalkınma Bankası ve Küçük-Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) işbirliği içinde yürütülen GİDEM'lerin amacı, bölgelerinde yatırımcılığı ve girişimciliği özendirmek, yerli ve yabancı sermayeyi bölgeye çekebilmek amacıyla gerekli danışmanlık hizmetini vermektir. Amaçlarında yeterince başarılı olamayan bu proje, 31 Mart 2002 tarihinde sona ermiş (Hekimoğlu ve Altındağ, 2006: 25; Berber ve Çelepci: 152), ancak AB tarafından onaylanan finansman anlaşması ile beş yıl daha sürdürülmesi kararlaştırılmıştır (Europa, 2002: 10).

3.2.2. Ege Bölgesi Kalkınma Ajansı (EBKA)

Ege Bölgesini Geliştirme Vakfı (EGEV) bünyesinde oluşturulan bir kalkınma ajansıdır. İzmir ilini kapsayan TR31 Düzey 2 Bölgesinde, kuruluş çalışmalarına 1993 yılında başlanan EBKA için Fransa başta olmak üzere Avrupa'daki çeşitli kalkınma ajanslarından destek danışmanlık hizmetleri alınmıştır (Kayasü vd., 2003: 81). EBKA'nın temel amacı, bölgesel hedef ve amaçlar doğrultusunda hazırlanan plan ve projelerle ortak bir kalkınma stratejisi oluşturmaktır (Hekimoğlu ve Altındağ, 2006: 25). EGEV'in EBKA çalışmaları yanında İzmir Ticaret Odası (İZTO)'nın da BKA kurma çalışmaları olmuştur. Bunun için 2001 yılında İZTO ve İngiltere Ticaret Bakanlığı ile bir işbirliği oluşturulmuştur. Bu süreçte kurulacak olan muhtemel BKA'nın görevleri belirlenmişse de bu ajans tam olarak kurulamamıştır (Uzay, 2005: 123). Ayrıca Uzay (2005: 124)'in çalışmasında da belirttiği üzere, gelişmiş bir bölgede iki BKA'nın kurulması çabası, bu bölgenin gelişmesini sağlamaktan çok AB fonlarından faydalanmak amacıyla yapıldığı tartışmalarına neden olmuştur.

3.2.3. Çukurova Kalkınma Ajansı (ÇKA)

Adana ile Mersin illerini kapsayan TR62 Düzey 2 Bölgelerinde kurulmuş olan ÇKA, Mersin Ticaret ve Sanayi Odası (METSÖ) bünyesinde, Türkiye’de yerel ve ulusal ölçekte kalkınma stratejileri belirlemek amacıyla 2002 yılının Haziran ayında kurulmuştur. ÇKA’nın temel amacı Mersin ilinin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan gelişmesini sağlamak ve yaşam kalitesini yükseltmektir (www.mersin-ka.org). EURADA üyesi olması ile dikkati çeken ÇKA’nın karşılaştığı en büyük güçlükler finansman ve teknik personel sıkıntısıdır (Uzay, 2005: 124).

3.2.4. Doğu Anadolu Projesi (DAP) BKA Önerisi

DPT’nin, bölgenin kendi potansiyellerini harekete geçirecek ortamın yaratılmasını sağlamak amacıyla geliştirdiği DAP içerisinde yer alan BKA önerisidir. DAP Ana Planı’nda, en önemli araçlarından biri olarak, bölge’nin ekonomik ve ticari yaşamının yönlendirilmesinden sorumlu olacak BKA veya alternatif bir örgüt kurulması önerisi yer almıştır (Akkahve, 2006).

Doğu Anadolu Bölgesi’nin kalkınmasına yönelik çeşitli projelerin uygulanmasında, bölge üniversiteleri başta olmak üzere tüm yerel aktörlerin aktif katılımına da önem veren DAP Ana Planı’nda kuruluş önerisi yapılan BKA’larının hedefleri (Akkahve, 2006; Kayasü vd., 2003: 84-85): i) Özel girişimcilğe dayalı sanayileşmeyi desteklemek, ii) bölgede iş ve yatırım ortamını geliştirmek ve bu ortamı tanıtmak, iii) sanayinin gerektirdiği işgücü becerilerini geliştirmek, iv) yatırımcıları ve işletmeleri yönlendirmek, v) yatırımlar ve işletmeleri faaliyetleri bakımından izlemek, vi) yatırımcılara ve işletmelere danışmanlık etmek ve bilgi vermek, vii) yöreyi tanıtarak yatırım çekmek, viii) yatırımcı ve işletmelere finansman kolaylığı sağlamak, ve ix) bölge sanayisinin işletmecilik, teknoloji ve verimlilik düzeyini artırarak, iç ve dış pazarlarda rekabet gücünü yükseltmek olarak belirlenmiştir. Ayrıca proje önerisinde BKA’nın kurulmasında temel altı ilke benimsenmiştir. Bu ilkeler; bölgesellik, kamusalılık, özerklik, tamamlayıcılık, katılımcılık ve uygun ölçekte olmak olarak belirtilmiştir (Kayasü vd., 2003: 84).

3.2.5. Türkiye’de Kurulan/Kurulacak Olan BKA’ların Muhtemel Faydaları

5449 sayılı BKA’ların Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun’un gerekçesinde de belirtildiği üzere BKA’ların muhtemel faydaları şu şekilde sıralanabilir:

- i) BKA’lar yerel aktörler arasında sinerji oluşturacak, bütün kaynakları harekete geçirecek ve bölgesel kalkınma çabalarının etkisini artıracaktır.
- ii) BKA’lar yerel düzeyde planlama, programlama, proje üretme ve uygulama kapasitesini artıracaktır.
- iii) Esnek olmayan son derece katı, detaylı, bürokratik, durağan ve her şeyi en ince ayrıntısına kadar kontrol etmeye yönelik olarak merkezden yapılan plan çalışmaları yerelde yeteri sahiplenme oluşturmadığı gibi, yerel ve bireysel farklılıkların hayata geçirilmesine bazen engel bile olmaktadır. BKA’lar bu olumsuzlukları önemli ölçüde azaltabileceklerdir. Bu bakımdan BKA’lar, gelişen yerel ve bölgesel kalkınma bilincinin bir göstergesi olarak görülmektedir (yonetimbilimi.politics.ankara.edu).
- iv) KOBİ’ler ve BKA’lar iktisadi kalkınmanın iki önemli aktörüdür. İki kurum birbirini destekler

nitelikte olduğu takdirde bölgesel kalkınmanın sağlanması mümkündür (Başak, 2006b: 129). Bu kapsamda, yerel girişimcilğe ve KOBİ'lere dayalı bir kalkınma modeli, bölge ve ülkelerin yerel, ulusal ve uluslararası piyasalara entegre olabileme şansını artırırken, kalkınmanın sürdürülebilirliğini de sağlamaktadır. Bu kalkınma modelinde, yerel girişimcilere ve KOBİ'lere sağladıkları destekler ile BKA'lar özel bir önem kazanmaktadır (yonetimbilimi.politics.ankara.edu).

v) BKA'lar, KOBİ'lerin yurt içi ve yurt dışı piyasalardan sağlayacağı kredilerde garantör rolü üstlenerek bu kurumların finansman sıkıntısını azaltabileceklerdir (Başak, 2006b: 129).

vi) BKA'lar, bir taraftan küresel düzeyde yaşanan gelişmeleri yerel düzeye aktarırken, diğer taraftan da yerel potansiyeli, varlıklar, üstünlükleri ve özgünlükleri küresel pazarlara taşıyacaklardır.

vii) Gelişme zorluğu çeken bölgelerin çoğunda, girişimcilik ruhunu ve kültürünü harekete geçirip, yönlendirecek ve bunun için gerekli ilk destekleri sağlayacak kurumsal kapasite bulunmamaktadır. BKA'lar bu alanda faaliyet gösteren kurumlara aktif işbirliği ve koordinasyon içinde kritik destekler sağlayarak, bölgenin girişimcilik potansiyelini harekete geçirecek ve sürekli olarak geliştireceklerdir (yonetimbilimi.politics.ankara.edu).

viii) DPT'nin genel koordinasyonu içinde ulusal düzeydeki plan ve stratejiler kullanılarak bölgelerarası gelişmişlik farkları giderilirken, BKA'lann yürüteceği çalışmalar ve projelerle aynı zamanda bölge içi gelişmişlik farklarının giderilmesi hedefi de gözetilmiş olacaktır. Diğer taraftan BKA'lar ile sektörel ve bölgesel politikaların etkin bir şekilde planlanması ve entegre bir şekilde uygulanabilmesi de mümkün olacaktır (yonetimbilimi.politics.ankara.edu).

ix) BKA'lann asli fonksiyonlarından birisi olan uygulamanın takip edilmesi ile planlamanın ve proje uygulamanın en önemli unsurlarından olan, ancak şu ana kadar gerçekleştirilemeyen izleme ve değerlendirme mekanizması etkin hale getirilmiş olacaktır. Böylece projelerin genel seyri takip edilecek, projenin sorunları ve darboğazları gecikilmeden giderilecek, kaynakların etkin kullanımı sağlanacak, proje ve faaliyetlerin başansı ölçülebilecek, böylece performansa dayalı kaynak tahsisi için bir değerlendirme veri tabanı kurulmuş olacaktır (yonetimbilimi.politics.ankara.edu).

x) BKA'lar Türkiye'de yabancı yatırımlarda rehber vazifesi görecektir. Yerli yatırımcılar gibi yabancı yatırımcılar da Türkiye'de yapacakları yatırımlarla ilgili olarak her türlü bilgiyi BKA'lardan temin edebileceklerdir (Başak, 2006b: 133).

xi) Etkin bir şekilde faaliyet gösteren BKA'lar, Türkiye'de öncelikle bölgelerde endüstriyel ağların ve demetlerin gelişmesini sağlayacaklardır. Böylelikle firmalar pozitif dışsallıklar elde ederek yığın ekonomilerinden yararlanabileceklerdir (Uğuş, 2006: 23).

xii) BKA'lar, yoğun araştırma ve fizibilite çalışmalarıyla bölgelerin gerçek potansiyellerini tespit edecekler ve bölgeye en uygun endüstri kolunun gelişmesini teşvik edeceklerdir (Uğuş, 2006: 23-24).

xiii) Bölgelerdeki BKA'lar KOBİ'lere piyasa hakkında bilgi sunabilecekler, böylelikle gelişmekte olan ülkelerin ortak sorunlarından olan 'sınırlı bilgi' problemini ortadan kaldıracaklardır (Uğuş, 2006: 23-

24).

xiv) BKA'lar, bölgelerindeki ekonomiyi geliştirmelerinin, KOB'lere destekte bulunarak büyümelerini teşvik etmelerinin ve yabancı sermaye çekmelerinin sonucu olarak bölgede işsizlik seviyesini azaltabileceklerdir (Uğuş, 2006: 23-24).

xv) BKA'lar sosyal gelişmeye yönelik uygulamalarıyla bölge ekonomisinin gelişmesinden daha çok 'kalkınmasını' sağlayacaklardır (Uğuş, 2006: 23-24).

BKA'lann temel amaçlarından biri de sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesidir. Bu bağlamda atıkların azaltılması, enerji etkinliği, çevresel teknolojilerin gelişmesinin teşvik edilmesi de BKA'lann temel rollerinden biri olarak görülmektedir (Uzay, 2005: 85). Ayrıca bölgesel kalkınma politikalarına ayrı bir önem veren AB'ye üye olmak için yoğun çabalar gösterdiğimiz bu yıllarda, aktif işleyen BKA'lar Türkiye'ye iyi bir referans noktası olacaklardır.

3.2.6. Türkiye'de BKA'lann Başansını Etkileyen Faktörler

Önceki başlıkta sıralanan faydalannın sağlanabilmesi için BKA'lann etkin bir şekilde çalışması gerekmektedir. BKA'lann etkinliğini belirleyen faktörleri Kayasü vd. (2003: 20) çalışmalarında sıralamışlardır. Bunlar: i) Finansal kaynakların yeterliliği, ii) nitelik ve nicelik olarak personel yeterliliği, iii) bölge kalkınmasına yönelik öncelikler ve vizyon oluşturmayı içeren stratejik planlar, iv) meşruiyet ve yetki, v) yerel girişimcilerle kalıcı ve etkin ilişkiler, vi) bölge ekonomisine katkılarının hissedilmesi ve yerel aktörlerle ortak çalışmalar, ve vii) toplum desteğinin varlığıdır.

Türkiye'de BKA'lann etkin çalışabilmeleri için bazı görevleri ve bu görevlerini sağlıklı yerine getirebilmesi için de yetkileri mevcuttur. Bunlar: i) Yerel yönetimlerin planlama çalışmalarına teknik destek sağlamak (Başak, 2006a: 61), ii) bölgesel plan ve programların uygulanmasını sağlayıcı faaliyet ve projelere destek olmak; bu kapsamda desteklenen faaliyet ve projelerin uygulama sürecini izlemek, değerlendirmek ve sonuçlarını DPT Müsteşarlığı'na bildirmek, iii) bölge kalkınması için strateji geliştirmek (Çakmak, 2006: 82), iv) kamu, özel sektör ve sivil toplum arasında işbirliği kurulmasını sağlamak, v) sektörler arası koordinasyonu sağlamak (Çakmak, 2006: 84), vi) bölgenin GZFT (SWOT) analizini yaparak gereksinimleri belirlemek (Çakmak, 2006: 84), vii) bölgenin rekabet gücünü artırmak (Çakmak, 2006: 85), viii) istihdamı artırmaya yönelik programlar geliştirmek, ix) bölgeye yatırım çekmek amacıyla, fiziki, beşeri ve sosyal altyapıyı geliştirmek (Çakmak, 2006: 96), x) bölge plan ve programlarına uygun olarak, bölgenin kırsal kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamak, xi) bölgede kamu kesimi, özel kesim ve STK işbirliği ile yürütülen projeleri izlemek, xii) bölgenin doğal, ekonomik, beşeri kaynak ve imkanlarını tespit etmeye, ekonomik gelişmeyi hızlandırmaya ve rekabet gücünü artırmaya yönelik araştırmalar yapmak veya başka kişi, kurum ve kuruluşların yaptığı araştırmaları desteklemek, xiii) bölgenin iş ve yatırım imkanlarının, ilgili kuruluşlarla işbirliği içinde, ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımını yapmak veya yaptırmak (yönetimbilimi.politics.ankara.edu.tr), xiv) bölge illerinde yatırımcıların, kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemleri ile diğer idari iş ve işlemlerini, ilgili mevzuatta belirtilen süre içinde sonuçlandırmak üzere tek elden takip ve koordine etmek, xv) yönetim, üretim,

tanıtım, pazarlama, teknoloji, finansman, örgütlenme ve işgücü eğitimi gibi konularda, ilgili kuruluşlarla işbirliği sağlayarak küçük ve orta ölçekli işletmelerle yeni girişimcileri desteklemek, xvi) Türkiye'nin katıldığı ikili veya çok taraflı uluslararası programlara ilişkin faaliyetlerin bölgede tanıtımını yapmak ve bu programlar kapsamında proje geliştirilmesine katkı sağlamaktır.

3.2.7. BKA'larn Finansmanı ve Giderleri

BKA'lar genel bütçeden ve özel fonlardan finanse edilmektedir. BKA'lara devlet başlangıçta nakdi ve emlak şeklinde aynı sermaye tahsis etmektedir. BKA'larn faaliyetlerinin sürdürülebilmesi için başlıca gelirleri (Koçberber, 2006: 47): i) Bir önceki yıl kesinleşmiş genel bütçe vergi gelirlerinin %0,5 oranında her yıl ayrılan transfer ödeneğinden, Yüksek Planlama Kurulu (YPK)'nca nüfus, gelişmişlik düzeyi ve performans ölçütlerine göre belirlenecek pay, ii) AB, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlarca sağlanacak proje destek fonları, iii) faaliyet gelirleri, iv) bir önceki yıl kesinleşmiş bütçe gelirleri üzerinden, bölgedeki İl Özel İdareleri için %5 ve belediyeler için %1 oranında, cari yıl bütçesinden aktarılan pay, v) bölgedeki sanayi ve ticaret odalarının, bir önceki yıl kesinleşmiş bütçe gelirlerinin %1'i oranında, cari yıl bütçesinden aktarılan pay, vi) ulusal ve uluslararası kuruluşlarca yapılan bağış ve yardımlar, ve vii) bir önceki yıldan devreden gelirlerden oluşmaktadır.

BKA'larn gider kalemleri ise (Koçberber, 2006: 47): i) plan, program ve proje giderleri, ii) proje ve faaliyet destekleme giderleri, iii) AR-GE giderleri, iv) tanıtım ve eğitim giderleri, v) taşınır ve taşınmaz mal ile hizmet alım giderleri, vi) yönetim ve personel giderleri, vii) görevlerle ilgili diğer giderlerden oluşmaktadır.

Türkiye'de BKA'larn ulusal düzeyde koordinasyonundan DPT sorumlu olacaktır. DPT'nin BKA'lara ilişkin görevleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir. Bunlar (Hekimoğlu ve Altındağ, 2006: 18): i) Planlama, programlama ve projelendirme konularında BKA'lara rehberlik ve danışmanlık yapmak, plan ve programların uygulanmasını izlemek ve değerlendirmek, ii) BKA'larn kurumsal performansları ile yürütülen programların performanslarının ölçülmesine dair yöntem ve esasları belirleyerek, bunların değerlendirilmesini yapmak veya yaptırmak, iii) bölgesel gelişmeye yönelik iç ve dış kaynaklı fonların BKA'lara tahsisi ile bunların kullanımına ilişkin hususları belirlemek, iv) BKA'lar arasında işbirliğini sağlamak ve ortak proje üretimini desteklemek, v) BKA'larn işlevlerini verimli bir şekilde yerine getirebilmesi için, ilgili kurum ya da kuruluşlarla merkezi düzeyde işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, vi) BKA'larn yıllık çalışma programlarını onaylamak, ve vii) yönetim kurulu tarafından seçilen ve teklif edilen BKA genel sekreterini onaylamaktır.

4. BKA'larn Bölgesel Kalkınmaya Etkileri ve Türkiye'de Durum

BKA'lar, başta AB üyesi ülkeler ve ABD olmak üzere birçok gelişmiş ülkede bölgesel kalkınmanın en önemli kurumları arasında yer almaktadır. Bölgesel kalkınma ve bölge planlama anlayışının köklü değişikliklere uğradığı 1980'li ve 1990'lı yıllarda BKA'lar daha da yaygın hale gelmiş ve bölgesel gelişme çabalarının odağında yer alan kurumsal kapasiteleriyle, özellikle Avrupa'da AB yapısal fonlarının da desteğiyle bazı bölgelerin geliştirilmesinde asli rol üstlenmişlerdir. Günümüzde AB ülkelerinde kendi bölgelerinin kalkınması amacıyla ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren farklı nitelik, yapı ve statüde 200'den fazla BKA bulunmaktadır (Gençyürek, 2006).

Günümüzde bölgesel kalkınma politikalarının asıl uygulayıcıları belediyeler, il özel idareleri, odalar, üniversiteler ve diğer STK'lar olacağından, bu aktörlerin bölgedeki diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla çok sıkı işbirliği içinde bölgenin stratejik planını oluşturmaları ve bu plana göre hareket etmelerinin sağlanması BKA'ların en temel görevi olarak görülmektedir (DPT, 2006: 13).

BKA'lar Türkiye'de de bölgesel gelişme politikalarına yeni bir yaklaşım getirmektedir. Şöyle ki, planlı dönemde Türkiye'de uygulanan bölgesel gelişme politikaları, bölgelerarası eşitsizliklerin giderilmesi önceliği üzerine kurulmuştur. AB'de izlenen bölgesel politikalar ise eşitsizliklerin giderilmesi önceliği değil, bölgesel rekabet önceliği üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla 8 Şubat 2006 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan 5449 sayılı kanun ile Türkiye'de de artık bölgesel rekabet önceliği kabul edilmiştir. Bölgesel gelişmedeki bu yenilik Hasanoğlu ve Aliyev (2006: 99-100)'in çalışmalarında belirttikleri üzere iki sonucu beraberinde getirecektir. Bunlardan birincisi, bölgelerdeki planlama ve gelişme sorunlarının özel sektöre devredilmesi; ikincisi ise, bölgelerin ekonomik anlamda yabancı sermaye çekme, finansman sağlama ve yatırım yapma konularında daha fazla serbestliğe kavuşmalarıdır.

5. Türkiye'de Kurulan/Kurulacak BKA'lara Yönelik Eleştiriler

Küçük, etkin ve çekirdek bir teknik kadroyla çalışması öngörülen BKA'lar zamanla, sıradan bir Kamu İktisadi Kuruluşu (KİK) gibi, istihdam alanı olarak görülebilecektir. Bunun yanında BKA'ların, siyasi otoritenin ağırlığı yanında yerel dinamiklerin de katkısı ile; hantal, siyasi müdahalelere açık, büyük ölçekli ve geniş kadrolu bir yapı haline gelme riski mevcuttur (Gençyürek, 2006).

Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu (TÜRKONFED) Yönetim Kurulu Başkanı Enis Özsaruhan (2005), 5449 sayılı kanun henüz tasarı halindeyken doğabilecek muhtemel sıkıntıları sıralamış, kanun tasarı üzerinde düzenlemeler yapılmasını öngörmüştür. Özsaruhan'ın eleştirileri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır: i) BKA'lar, kamu ağırlıklı tasarlanarak, tüm dünyada özel sektörün dinamizmine dayanan bu tür kurumların başarılı örneklerinden uzaklaşmıştır. DPT'nin kanundaki görevi koordinasyonun çok ötesine geçirilerek 'yerellik' ihmal edilmiştir. ii) BKA yönetim kurullarına valilerin başkanlık etmesi, genel sekreterinin DPT'nin onayı ile göreve gelmesi, merkezîyetçi anlayışı terk etmekte büyük zorluk çekildiğini bir kez daha ortaya koymaktadır. iii) Bölgesel dengesizliğin giderilmesi temel amaç olduğuna göre, daha az gelişmiş bölgelere daha fazla fon ayrılması gerekirken, yasa tasarsında bu açıkça belirtilmemiştir. Sayılan bu eleştirilerde temel nokta, BKA'ların ulusal düzeyde koordinasyonunun kanunla DPT'ye verilerek yine merkezîyetçi bir anlayışa geçmesidir.

Maç (2006: 7)'nin hazırladığı rapora göre ise, BKA'ları kuran kanuna getirilen diğer eleştiriler: i) Yerel-merkezi veya özel-kamu idaresi bakımından açıklık olmaması nedeniyle, kimliği belirsiz bir yapı oluşturulması, ii) BKA'ların kurulmasında veya kaldırılmasında Bakanlar Kurulu'na yetki verilmesinin Anayasa'ya aykırılık teşkil edebilecek olması, iii) kamu kaynağı kullanan ve yönetiminde önemli kamu ajanlarını barındıran bir tüzel kişiliğin kamu tüzel kişisi olarak tanımlanmamasında ısrar edilmesi, iv) BKA'lann yönetim kurulu başkanı olan valilerin, toplanan fonları, 'tarafsız kamu görevlisi' sıfatı dışına çıkarak dar bir kesime kullanılabilecek olması, v) BKA'lann iş takipçisi devlet modeli yaratması ve

diğer kamu kurumlarının yetki alanlarına müdahale edebilmesi, vi) BKA'larda toplanacak fonların (esas olarak kamu kaynakları ve AB yardımlarının) hangi temel ilkelere, önceliklere ve sektörel teşvik politikalarına göre kullanılacağına yasada belli olmaması, vii) kamu gücünün ve kamu kaynağının aktarıldığı BKA'ların kamu denetimi dışında bırakılması, viii) bürokrasiyi azaltma iddiasıyla yeni bürokrasiler, iller ve bölgeler arasında yeni çekişmeler, yeni idari kademeler ile denetim dışı yeni harcama birimlerinin yaratılması, ix) tasarı ile görev süresi 2007 yılına kadar uzatılan GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı'nın kapatılmasının öngörülmesi, ancak, kanunda GAP çerçevesinde götürülen birçok hizmetin nasıl yürütüleceği konusunda bir düzenlemenin yer almaması, x) bölge çapında yatırımları harekete geçirecek herhangi bir kaynağın bulunmadığı durumlarda nasıl kaynak aktarılacağına açıklık getirilmemesi, ve xi) ülkemizde aynı ilin ilçeleri arasındaki gelişmişlik farkları gidenilmemiş iken farklı illeri kapsayan BKA'ların bu farkı nasıl gidereceğinin belirtilmemesi olarak sıralanabilir.

5449 sayılı kanunun 10. maddesine göre, BKA'ların yönetim kurulunda sanayi odası başkanı ve ticaret odası başkanı bulunmaktadır. Ancak ziraat odasından herhangi bir temsilcinin bulunmaması büyük bir eksiklik. BKA'ların halkın sosyal yapısının tarım sektörüne dayandığı bölgelerde kurulduğu düşünülürse, yönetim kurulunda herhangi bir ziraat odası temsilcisinin bulunmamasının alınan kararların uygulanmasını sektöre uğratacağı açıktır (Başak, 2006a: 60). Kanunda ayrıca yerel anlamda kıt kaynakların yerel topluluklar arasında nasıl dağıtılacağı ve hangi yerel topluluğun ya da toplulukların kaynaklardan yararlanacağı sorusunun yanıtı verilmemektedir (Şahin, 2005: 141).

BKA'lar 5449 sayılı kanunda açıkça belirtilmese de yasaya dayalı bir hüküm olmadığı için Sayıştay denetiminin kapsamı dışındadır (Koçberber, 2006: 53). BKA bir iç denetimle kendi kendini kontrol edecek, hazırlanan raporlar bağımsız denetim kuruluşlarına incelenecektir (Başak, 2006a: 67). Bu da kötü denetime, beraberinde de başansızlığa neden olabilecektir.

6. Sonuç

Dünyadaki değişim trendine bakıldığında 'globalleşme' ile birlikte dikkati çeken bir diğer olgunun 'yerelleşme' olduğu görülmektedir. Aktan (1998) bu iki olgunun birlikte şekillendiği süreci, 'glokalleşme' kavramını ile nitelendirmiştir. Glokalleşme sürecinde araçları ve amaçları değişen bölgesel kalkınma politikalarının yeni kurumu BKA'lar olmuştur. Sayıları gittikçe artan bu kurumların dünya ölçeğindeki uygulamalarına bakıldığında, yerel ekonominin yerel aktörlerinin katılımına dayanan BKA uygulamalarının, merkezi politikalara ağırlık veren Türkiye gibi ülkelerde bölgesel kalkınmada yeni bir dönem açacağı tahmin edilmektedir.

Türkiye, beşer yıllık periyotları kapsayan planlı dönemle birlikte uygulamaya koyduğu bölgesel kalkınma ve bölgelerarası dengesizlikleri giderici yöndeki politikalarını günümüzde yeniden gözden geçirme zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. 1 Temmuz 2006'da Resmi Gazete'de yayımlanan ve Türkiye'nin ilk 7 yıllık (2007-2013) planı olan Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda, ekonomik büyümenin ve sosyal kalkınmanın istikrarlı bir yapıda sürdürülmesi için; rekabet gücünün ve istihdamın artırılması, beşeri gelişme ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi, bölgesel gelişmenin sağlanması, kamu hizmetlerinde kalitenin ve etkinliğin artırılması gibi stratejik amaçlar benimsenmiştir. Bu amaçlara

ulaşmada kullanılacak araçların da değiştiği Türkiye'de, 2007 yılından itibaren, AB'nin üye devletlere kullandığı teşvik fonlarından yararlanmak ve bölgesel politikalarını AB'ye uyumlaştırmak için 5449 sayılı kanunla kurulan BKA'ların işlerlik kazanacağı düşünülmektedir.

Sadece AB'ye uyum sürecinin bir gereği olarak bölgesel politikalarını şekillendiren ve şimdiye kadar uygulanan kalkınma planlarından beklenen gelişmeyi sağlayamayan ülkemiz, dengeli bir bölgesel kalkınma bakımından dünyada oldukça gerilerde bulunmaktadır. Bu gerçeğin farkında olan Türkiye, dengeli, sürdürülebilir ve toplumun her kesimince hissedilen bir kalkınma hamlesini gerçekleştirmek durumundadır. BKA'lar bu süreçte diğer araçlara göre esnek ve daha fazla toplum kesiminin katılımı ile oluşturulan yeni kurumlardır. Şu anda Adana-Mersin ve Ege'de olmak üzere iki bölge için kurulan BKA'lar esasen bir denek olarak kullanılmalı, sonuçları yıllık olarak rapor edilmeli ve en iyi uygulamaya erişildiğinde bu kurumların sayıları artırılmalıdır. 5449 sayılı kanunda, yukarıda belirtilen eleştiriler de dikkate alınarak, BKA'ların siyasi baskılardan uzak tutulmasını, fakat sorumsuz uygulamalardan kaçınılması için de bir üst kuruma hesap verme zorunluluğunun olmasını sağlayacak düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Kaynakça

ABGS (2003), "Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu", AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı. <http://www.abgs.gov.tr/indextr.html> (Erişim:16.12.2006).

Akkahve, Deniz (2006) "Bölgesel Gelişme Planlarının Yönetim Açısından Değerlendirilmesi", Avrupa Birliği ve Türkiye'de Bölgesel Yönetişim, İstanbul: Pendik Belediyesi Kültür Yayınları (20).

Aktan, Coşkun C. (1998), "Globalleşme, Bölgeselleşme ve Yerelleşme", <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/tem98/global.htm> (Erişim:27.01.2006).

Apan, Ahmet (2004), "Bölge Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Ajansları", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi (13): 39-58, Ankara.

Avaner, Tekin (2005), "BKA Siyasal Rejim Sorunu Yaratır mı?", Der. Menaf Turan, Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?, Ankara: Paragraf Yayınevi.

Başak, Levent (2006a), "İktisadi Kalkınma ve Kalkınma Ajansları ile Türkiye'nin Kalkınması Hususunda Yapılması Gerekenler ve Öneriler-I", Vergici ve Muhasebeciyle Diyalog Dergisi (223-Kasım 2006): 57-68, İstanbul.

Başak, Levent (2006b), "İktisadi Kalkınma ve Kalkınma Ajansları ile Türkiye'nin Kalkınması Hususunda Yapılması Gerekenler ve Öneriler-II", Vergici ve Muhasebeciyle Diyalog dergisi (224-Aralık 2006): 126-136, İstanbul.

Beer, Andrew (1996), "What Makes for Regional Development?", The South Australian Development Conference, McLaren, Vale. <http://www.ssn.flinders.edu.au/geog/staff/beerpapers/sarda.htm> (Erişim:23.11.2006).

Berber, Metin ve Ebru Çelepçi (2006), "Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye'de Uygulanabilirliği", <http://www.metinberber.ktu.edu.tr/linkler/kajans.pdf> (Erişim:23.11.2006).

Clower, Terry, Andrew Beer, Alaric Maude ve Graham Haughton (2004), "Multinational Lessons from Local and Regional Economic Development Agencies", Annual Meeting of The European Regional Science Association, Porto, Portugal, August-2004.<http://www.unt.edu/cedr/presentations/ersa2004.pdf> (Erişim:08.12.2006).

Çakmak, Erol (2006), Yerel Ekonomi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları, Birinci Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi.

Danson, Michael ve Geoff Whittam (1999), "Regional Governance, Institutions and Development", Regional Research Institute-West Virginia University. <http://www.mi.wvu.edu/WebBook/Danson/chapterfour.htm> (Erişim:08.12.2006).

Demirci, A. Güneşer (2003), "Bölgesel Kalkınma Ajansları", Sosyal Bilimler Kong. Bildirisi, http://yayed.org/resimler/eskiler/130_ek.doc (Erişim:08.12.2006).

Demirci, A. Güneşer (2005), "Farklı Ülkelerde Kalkınma Ajansları", Der. Menaf Turan, Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?, Paragraf Yayınevi, Ankara.

Dinler, Zeynel (2005), Bölgesel İktisat, Yedinci Baskı, Bursa: Ekin Kitapevi Yay.

DİE (2005), Türkiye İstatistik Yıllığı 2004 , Ankara: DİE Matbaası.

DPT (2004), "Bölgesel Gelişme Çalışma Grubu Raporu", 2004 Türkiye İktisat Kongresi. <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/tik2004/cilt14.pdf> (Erişim:27.12.2006).

DPT (2006), "Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)", Bölgesel Gelişmede Temel Araçlar ve Koordinasyon Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara. http://plan9.dpt.gov.tr/oik15_1_bolgeseltemel/151bolgel1.pdf (Erişim:09.12.2006).

Europa (2002), "Avrupa Birliği KOBİ Sözleşmesi Türkiye Raporu" http://ec.europa.eu/enterprise/enlargement/charter/report_2003/turkey_tr91002.pdf (Erişim:07.12.2006).

Gençyürek, Levent (2006), "Kalkınma Ajansları'nın Geleceği", http://www.alomaliye.com/agustos_06/levent_gençyurek_kalkinma_ajans.htm (Erişim:07.12.2006).

Gutiérrez, Baudelio Urueña (2005), "Evaluating Regional Development Agencies' (RDAs) Assistance on Spanish Regional Economic Growth", Vrije Universiteit, Amsterdam. [http://wbln0018.worldbank.org/Apps/CCKDoclib.nsf/ff1dc8eb7a657de385256896006bf442/f0966dfacfebf36a8525720b007bf216/\\$FILE/Spanish%20RDAs.pdf](http://wbln0018.worldbank.org/Apps/CCKDoclib.nsf/ff1dc8eb7a657de385256896006bf442/f0966dfacfebf36a8525720b007bf216/$FILE/Spanish%20RDAs.pdf) (Erişim:19.11.2006).

Gündüz, Ali Yılmaz (2006), Bölgesel Kalkınma Politikası, Ekin Kitabevi Yayınları, Birinci Baskı, Bursa.

Güventürk, Fettah (2006), "İzmir Kalkınma Ajansı Ege'de İlk ve Örnek Olacak", <http://www.ostimgazetesi.com/article.asp?intArticleID=137&intEditorID=28> (Erişim:19.02.2007).

Hasanoğlu, Mürteza ve Ziya Aliyev (2006), "Avrupa Birliği İle Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları", Sayıştay Dergisi , (60), 81-103.

Hekimoğlu, Burhan ve Mustafa Altındağ (2006), "Bölgesel Gelişme Politikalarında Yaşanan Değişim: Bölgesel Kalkınma Ajansları", Samsun. <http://www.samsuntarim.gov.tr/yayim/strateji/bolge.pdf> (Erişim:11.12.2006).

Kayasü, Serap, Melih Pınarcıoğlu, Suna S. Yaşar ve Sencer Dere (2003), Yerel/Ekonomik Kalkınma ve Rekabet Gücünün Artırılması: Bölgesel Kalkınma Ajansları, İTO Yayınları, Yayın No: 2003-08, İstanbul.

Koçberber, Seyit (2006), "Kalkınma Ajansları ve Sayıştay Denetimi", Sayıştay Dergisi (61), 37-55.

Maç, Nazlı (2006), "Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye" Konya Ticaret Odası Etüd-Araştırma Servisi-Araştırma Raporu, Sayı: 2006 -117 / 76, Konya. <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/kalkinmaajans.pdf> (Erişim:07.12.2006).

Mutlu, Servet (2005), "Bölgesel Farklılaşmanın Nedenleri ve Türkiye Bağlamında Bölgesel Gelişme Stratejileri", Ed. Haluk Eralat, Bölgesel Gelişme Stratejileri ve Akdeniz Ekonomisi, Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu, 111-133.

Özen, Pınar (2005), "Bölge Kalkınma Ajansları", TEPAV, <http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/bolgeselkalkinmabilginotu.pdf> (Erişim:06.12.2006).

Özsaruhan, Enis (2005), "Kalkınma Ajansları Bir Fırsattır, Heba Edilmemelidir", <http://www.turkonfed.org/default.aspx?pid=35865&nid=22393> (Erişim:09.12.2006).

Sanca, İsmail (2001), "Türkiye'de Bölgesel Gelişme Politikaları ve Projeleri", Akdeniz Ün. İ.İ.B.F. Dergisi (1), 154-204.

Seyidoğlu, Halil (1992), Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük, Ankara: Güzem Yayınları.

Stöhr, Walter B. (2001), "Subsidiarity: A Key Concept For Regional Development Policy", New Regional Development Paradigms Vol. 3, Westport, CT, Greenwood Publishing Group, USA, (3), 35-51.

Şahin, Yeşim E. (2005), "Küreselleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yaşanan Değişim", Selçuk Ün. Karaman İ.İ.B.F., I. Yerel Ekonomiler Kongresi Bildiriler Kitabı, Konya, 135-145.

TBMM (2005), "BKA Kuruluşu-Koordinasyonu-Görevleri, BKA'ların Kurulmasına Genel Gerekçe". http://www.yayed.org/resimler/ekler/134_ek.doc (Erişim:06.12.2006).

TÜİK (2007), Bölgesel İstatistikler, <http://www.tuik.gov.tr/BolgeselIstatistik/> menuAction.do (Erişim: 05.06.2007).

Uğuş, Burcu (2006), "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Bölgesel Kalkınma Ajansları", E-Akademi Dergisi Sayı: 49. <http://www.e-akademi.org/icerik.asp?kategori=Makale&kid=1&git=10> (Erişim:16.02.2007).

Uzay, Nisfet (2005), Bölgesel Gelişmişlik Farklarının Giderilmesi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları, Ekonomi Kitapları Dizisi: 17, İstanbul: Seçkin Yayınevi.

<http://yonetimbilimi.politics.ankara.edu.tr/kalkinmaajans.doc> (Erişim:05.12.2006)

<http://www.eurada.org/whatwedo.php?menu=2> (Erişim:05.12.2006)

<http://ined.org/> (Erişim:05.12.2006)

<http://www.mersin-ka.org/default.aspx?rid=909> (Erişim:07.12.2006)